

De vulgari eloquentia¹

[O izraznosti ljudskega jezika]²

Prva knjiga

I, 1 Ker ne poznamo nikogar, ki bi bil pred nami obravnaval vedo³ o izraznosti ljudskega jezika⁴, in ker opazamo, da je sposobnost takega izražanja nujna vsem, saj jo skušajo osvojiti ne samo možje, ampak tudi ženske in otroci, kolikor jim pač narava dopušča; ker želimo kakorkoli razjasniti razmišljanje onim, ki kot slepci tavajo po trgih in mislijo, da imajo pred sabo tisto, kar je v resnici za njimi⁵, bomo po navdihu nebeske Besede skušali pomoči jeziku ljudi nizkega stanu. Da napolnimo tolikšno posodo,⁶ ne bomo zajemali le vode svojega znanja, pač pa bomo jemali in dodajali tudi tisto pijačo, ki je pri drugih boljša⁷, tako da bomo lahko pili sladki medni napoj. 2 Ker pa je treba katerokoli teorijo ne samo dokazati, ampak tudi prikazati⁸, da se ve, kaj je snov obravnave⁹, bom takoj v pomoč povedal, da imenujemo ljudski jezik tistega, ki se ga otroci naučijo od negovalk, ko začenjajo razločevati prve zvoke; ali, krajše rečeno, ljudski jezik pravimo tistemu jeziku, ki se ga naučimo s posnemanjem dojilje brez vsakršnih pravil. 3 Imamo potem še neki drugotni jezik, ki so mu Rimljani pravili slovnični jezik¹⁰. 4 Ta drugotni jezik imajo tudi Grki in drugi, pa ne vsi [narodi]; navadno se v tem jeziku izražajo le redki, ker se njegovih pravil in teorij učimo samo z vztrajnostjo v dolgem časovnem razponu¹¹. 5 Izmed teh dveh jezikov je plemenitejša ljudska govorica: to je prvo uporabljal človeški rod in jo gojijo po vsem svetu, čeprav z različno izgovorjavo in različnimi besedami; zdi se nam naravna, medtem ko je ona druga nekoliko izu-

metničena¹². 6 Naš namen je razpravljati o tej plemenitejši govorici.

[...]

III, 1 Gibalo človeka torej ni naravni instinkt, pač pa razum¹³; ta se v načinu razmišljanja, v razsodnosti in v željah razlikuje v posameznih osebah, tako da se zdi, kot bi vsak užival v svoji posebnosti. Zato menimo, da nihče ne more razumeti svojega bližnjega na podlagi lastnih dejanj in čustev, kot se to dogaja pri živalih, pa niti po duhu¹⁴ se ne more poglobiti vanj, kot to počno angeli, saj je človeški duh zastrt z mesenostjo¹⁵ in neprozornostjo telesa. 2 Človeški rod je torej potreboval za medsebojno izražanje misli znak razumske in čutne narave¹⁶. Znak je moral biti razumske narave, saj je moral izhajati iz razuma in k razumu voditi; a moral je biti tudi čutne narave, saj ni mogoče prehajati¹⁷ iz enega razuma¹⁸ v drugega brez čutne vezi¹⁹. 3 Če bi bil torej [ta znak] samo razumske narave, bi ne mogel prehajati; če bi bil samo čutne narave, ne bi mogel zajemati razuma in v razum prinašati²⁰. 4 Ta znak je tisti plemeniti subjekt, o katerem govorimo: je čutne narave, ker je zvok; je razumske narave, ker se zdi, da lahko pomeni nekaj poljubnega.

[...]

VI, 1 Ker se človeške dejavnosti izvajajo v številnih in različnih jezikih, da mnogi mnoge razumejo po besedi in ne brez nje, moramo iskati²¹ jezik, ki ga je po našem mnenju uporabljal mož brez matere, mož brez mleka, ki ni poznal otroštva in mladosti²². [...] 7 Pravimo, da je Bog ustvaril določeno obliko jezika istočasno²³ s prvo dušo. S terminom "ob-

lika” mislim na stvarni pomen besed, na njihovo zgradbo in na sistem teh zgradb²⁴; to obliko bi [še danes] uporabljali v vsakem jeziku govorcev, če bi ne bila razkropljena po krivdi človeške prevzetnosti, kot bo dokazano spodaj. 8 V tej obliki jezika je govoril Adam; v tej obliki jezika so govorili vsi njegovi nasledniki do gradnje Babilonskega stolpa, ki ga imenujemo Stolp zmešnjave; to obliko jezika so podedovali sinovi Hebra, ki so po njem imenovani Hebrejci. 9 Po zmešnjavi je ta jezik ostal samo njim, da bi naš Odrešenik, ki se je moral učlovečiti kot njihov potomec²⁵, uporabljal jezik milosti, ne pa zmešnjave. 10 Hebrejski jezik je bil torej tisti, ki so ga izgovorile ustnice prvega govorca. [...]

VIII, 1 Mislimo – pa ne brez zadržkov –, da so se ljudje prvič razkropili po vseh koncih sveta ter po nenaseljenih in oddaljenih krajih²⁶ po zmešnjavi jezikov, ki smo jo prej omenili. 2 Glavno deblo²⁷ človeškega rodu je raslo v vzhodnih krajih; od tam se je naš rod z mnogimi vejami razširil na eno in drugo stran²⁸, in se nato razrasel do zahodnih meja. Mogoče so se tedaj razumska bitja prvič napajala iz vseh ali vsaj nekaterih evropskih voda²⁹. 3 Ne glede na to, ali so tedaj tujci prvič prišli v Evropo ali da so se kot domorodci vrnili vanjo [po dogodkih ob Babilonskem stolpu],

so s seboj prinesli govorico, ki jo lahko delimo na tri jezikovne skupine³⁰. Nekaterim od teh govorcev so bile usojene dežele južne Evrope, drugim severne; tretji, ki jim sedaj pravimo Grki, pa so zasedli del Evrope in del Azije. 4 Nato so se iz enega samega jezika, ki je bil sprejet po kazenski zmešnjavi, razvili razni ljudski jeziki, kot bomo dokazali spodaj.

[...]

XVI, 9 [...] Ljudski govorici v Italiji³¹ pravimo “*illustre*”, “*cardinale*”, “*aulicum*”, “*curiale*”³²; ta govorica je razširjena po vseh mestih in hkrati se zdi, da v nobenem. K tej govorici težijo vse ostale italijanske govorce, se po njej merijo in primerjajo.

XVII, 1 Sedaj moramo prikazati, zakaj ta jezik, ki smo ga odkrili, imenujemo *illustre*, *cardinale*, *aulicum* in *curiale*, da bo še bolj jasno kot doslej. 2 Najprej torej pojasnimo, kaj imenujemo *illustre* [svetlo] in zakaj [nekaj] imenujemo tako. 3 Svetlo je nekaj, kar oddaja lastno svetlobo ali jo odbija. Tako pravimo o nekaterih možeh, da so svetli, ker jih razsvetluje oblast³³, ker sami druge razsvetlujejo s pravico in milostjo³⁴, ali ker, potem ko so bili dobro izobraženi, sedaj še oni dobro izobražujejo, kot Seneka in Numa Pompilijs. 4 Ljudski jezik, o katerem govorimo, ima sam po sebi vzvišeno vlogo in moč, a tudi govorce

Sv. Družina na poti v Jeruzalem.

Kamen, relief na vodnjaku, 1847, Avbera pri Štanjelu.

povzdiguje v časti in slavi³⁵. 5 Zdi se, da ima vzvišeno vlogo, ker iz tolikih neizbrušenih italijanskih besed³⁶, iz tolikih zapletenih zgradb, iz tolikih zagrešenih izgovorjav, iz tolikih kmečkih naglasov izhaja tako visokosten, tako jasen, tako odličen in tako urban, kot dokazuje Cino iz Pistoie in njegov prijatelj v svojih pesmih. 6 Da ima vzvišeno moč, je razvidno. 7 Kaj je močnejšega kot tisto, kar more spreminjati človeška srca, da kdor noče, naposled hoče, in kdor hoče, naposled noče, kot to počenja in je počel jezik? 8 Da je obdan s častjo, je očitno. 9 Mar ni res, da njegovi uporabniki³⁷ – kralji, markizi, grofje in velikaši – prekašajo po časti kogarkoli? 10 To še najmanj potrebuje kak dokaz. 11 Koliko pa jezik povzdiguje svoje govorce³⁸, vemo mi sami, ki se zaradi sladkosti njegove slave ne zmenimo za [nevšečnosti] izгона. 12 Zaradi vsega tega ga moramo imenovati *illustre*.

XVIII, 1 Pa ni brez vzroka tudi pridevnik "temeljni", s katerim častim ta jezik. 2 Kot vrata vedno sledijo temeljem in se obrnejo navznoter ali navzven, kot jih vodijo slednji, tako se tudi množica³⁹ vseh mestnih ljudskih govorov spet in spet obrača, giblje in stoji kot oni [jezik], za katerega se zdi, da je res neki družinski oče. [...] 7 Da ga imenujemo "dvorni" je pa razlog v tem: če bi imeli mi Italijani dvor, bi bil ta jezik tam ustaljen⁴⁰. 8 Če je torej dvor skupni dom vsega kraljestva in vlada vsakemu delu tega kraljestva, se mora⁴¹ tam nahajati in prebivati tisto, kar je skupno vsemu [kraljestvu] in nikumur zasebna last. Noben drug dom ni vreden takega stanovanca, kakršen se zdi tisti jezik, ki ga imenujemo ljudski. 9 In tako se dogaja, da tisti, ki živijo na dvorih, vedno govorijo svetel ljudski jezik; tako se tudi dogaja, da naš ljudski jezik kot tujec tava in je sprejet le v skromnih zatočiščih, ker nimamo [enotnega] dvora⁴². 10 Ljudski jezik je nadalje po pravici imenovan "zborni"⁴³, saj zbornost ni nič drugega kot razumska norma tistega, kar mora biti

storjeno⁴⁴. Ker se običajno tehtnica za take presoje nahaja le v najbolj vzvišenih⁴⁵ kurijah, pravimo tistemu, kar je v naših dejanjih dobro presojeno, "curiale". 11 Ta jezik je bil pretehtan v najbolj vzvišenem italijanskem zboru, zato si zasluži, da ga imenujemo zborni. 12 A reči, da je bilo kaj presojeno v najvišjem italijanskem zboru, se di kot šala, saj niti zbora nimamo. 13 Na to lahko odgovorimo z lahkoto. 14 Če vzamemo pojem zbor v smislu [državne] enotnosti, kot je to v Nemčiji, potem ga v Italiji res ni; ne manjkajo pa zato njegovi organi. In kot so organi [nemškega zbora] povezani v enem knezu, tako so organi tega [italijanskega] združeni v hvalevredni luči razuma. 15 Zaradi tega ni pravilno reči, da Italijanom manjka zbor, ker nam manjka knez; saj vendar imamo zbor, čeprav je [telesno] neenoten.

prevod: Matejka Grgič

1. Prevod se opira na besedilo, ki ga je v kritiški izdaji objavil B. Panvini (Alighieri, Dante (1996) *De vulgari eloquentia*. Edizione critica con traduzione e note a cura di Bruno Panvini. Torino: SEI). Dantejev rokopis se ni ohranil. Avtor kritiške izdaje se zato opira na tri prepise iz 14. stoletja, t.i. kodeks Bini št. 437 (hranijo ga v Berlinu in velja za najbolj verodostojnega), kodeks št. 580 (hranijo ga v Grenoblu) in kodeks 1088 (hranijo ga v Milanu).
2. Originalni naslov dela, ki ga danes poznamo kot *De vulgari eloquentia*, se ni ohranil – ne vemo torej, kako je delo naslovil avtor. Rokopis Bini nosi naslov *Recltorica Dantis*, kodeksa 580 in 1088, ki sta omenjena zgoraj, pa *Liber de vulgari eloquio sive ydiomate*. Zato predlagam slovenski naslov *O izraznosti ljudskega jezika*, ki sicer ni najzvestejši, je pa, upam, dovolj nazoren.
3. Lat. *doctrina*. Izraz lahko prevajamo kot *veda*, *teorija*, a tudi strožje kot *nauk*.
4. Lat. *eloquentia vulgaris*. Postavlja se problem natančnega prevajanja obeh terminov. *Eloquentia* je namreč ne samo sposobnost, moč izraznosti, ampak tudi veda, ki to izraznost preučuje in posreduje. O Dantejevem pojmu *vulgare* prim. Grgič, M. (2002) "Dantejeva *Gostija* (Convivio). Spremnna beseda – s filozofsko poanto" V: *Tretji dan*, XXXI/2002 (3), 55-59. Dante uporablja – zdi

- se, da brez kakšnega razločevalnega kriterija, a stvar še ni bila dovolj podrobno raziskana – vsaj tri različne termine za označevanje istega pojma: to so *lingua*, *idioma*, *locutio*. Ker smo tu daleč od strukturalističnega ločevanja med jezikom in govorico, lahko latinski termin prevajamo z obema izrazoma: *jezik* nam tu pomeni toliko kot italijanski izraz *lingua*, *govorica* pa naj bo prevod italijanskega *linguaggio*.
5. Dante uporablja tu metaforično izražanje: ne imeti nečesa pred sabo pomeni *ne poznati*, *ne dojeti*.
 6. Za tako obširno in zahtevno snov.
 7. Lat. *accipiendo vel compilando ab aliis, potiora miscentes*.
 8. Lat. *non solum probare, sed suum aperire subiectum*. Nekoč so tistemu, čemur danes pravimo objekt, predmet teorije, rekli subjekt.
 9. Lat. *ut sciatur quid sit super quod illa versatur*.
 10. Lat. *grammatica*.
 11. Lat. *quia non nisi per spatium temporis et studii assiduitatem regulamur et doctrinamur in illa*.
 12. Lat. *artificialis*. Slov. *umetna* (umetno nastala) ali *izumetničena*.
 13. Lat. *homo non nature instinctu, sed ratione moveatur*.
 14. Lat. *per spirituales speculationem*.
 15. Lat. *grossitia obtectus*.
 16. Lat. *rationale signum et sensuale*. O Dantejevi in sploh srednjeveški teoriji znakov prim. dalje, *Dante in vprašanje jezika. Med filologijo, stilistiko in filozofijo jezika*.
 17. Lat. *deferro*. Slov. *nesti/nositi dol, prenašati* (tudi npr. informacije); v obliki med./pas. *deferri* slov. *prehajati, prepustiti/prepuščati se toku*.
 18. Lat. *de una ratione in aliam*.
 19. Lat. *medium sensuale*. Zanimiva je primerjava med Dantejevo semiotiko in semiotikami moderne dobe, predvsem s Saussurejevo in Jakobsonovo teorijo komunikacije.
 20. Lat. *nec a ratione accipere nec in rationem deponere potuisset*.
 21. Lat. *venari*. Slov. *loviti*.
 22. Dante se tu nanaša na Adama kot prvega človeka. Različno umovanje, sploh pa zasledovanje t.i. Adamovega jezika (*lingua adamica*) je ena od stalnic zahodne filozofije jezika.
 23. Lat. *cum*. V slovenščini ima lahko temporalni pomen ali pa tudi ne.
 24. Lat. *ad rerum vocabula et quantum ad vocabulorum constructionem et quantum ad constructionis prolationem*. Dante obravnava tu, kot bi lahko povzeli s sodobnejšo terminologijo, tri ravni jezikovnega sistema: pomen besed (raven leksema), njihovo obliko (raven morfema) in skladnjo (raven sintaksema).
 25. Lat. *ex illis oriturus erat secundum humanitatem*.
 26. Lat. *plagas incolendas et angulos*.
 27. Lat. *radix*. Slov. *korenina*.
 28. Lat. *per diffusos multipliciter palmites nostra sit extensa propago*.
 29. Zanimivo je, da Dante – povsem v sozvočju s sodobnimi pleoantropološkimi teorijami – ne verjame, da bi bila Evropa zibelka civilizacije ali vsaj čoveštva.
 30. Lat. *tripharium*.
 31. Dante pravi "v Laciju", s tem pa misli, kot je očitno iz sobesedila, na celotno italijansko ozemlje, ne samo na na deželo Lacij, kakršno poznamo danes.
 32. Ti pojmi so bistvenega pomena za razumevanje Dantejeve teorije o "visokem" ljudskem jeziku, ki se lahko enakovredno kosa z latinščino in jo celo izpodriva. V slovenščino bi jih lahko takole prevedli: *illustre* = jasni, svetli, svečani; *cardinale* = temeljni, bistveni, osnovni; *aulico* = dvorni, zborni; *curiale* = grajski, zborni.
 33. Lat. *potestati illuminati*.
 34. Lat. *iustitia et caritate*.
 35. Lat. *suos honore sublimat et gloria*.
 36. Dante imenuje tu Italijane Latinci.
 37. Lat. *domestici*.
 38. Lat. *familiares*. pridevnika *domesticus* in *familiaris*, tu rabljena posamostaljeno, imata podoben pomen. Oba lahko namreč pomenita domač, pripadnik družine, tudi običajen, a hkrati (družinski) hlapec, suženj. Ta zadnji pomen je imel v klasični latinščini predvsem drugi pridevnik, t.j. *familiaris*, vendar pa lahko za Danteja trdimo, da je nižjo, "slabšalno" konotacijo v njegovem času že pridobival prvi, *domesticus*. Tako lahko sklepamo iz italijanskih tekstov tistega in poznejših časov. Uporabnike jezika, kralje, markize, grofe, imenuje torej Dante *domestici* (hlapci jezika), sebe pa ima za njegovega sorodnika, člana njegove družine. Tudi nasprotna interpretacija seveda ni brez osnove.
 39. Lat. *grex*. Slov. *čreda*.
 40. Lat. *palatinum*. Slov. prid. *domač na (cesarjevem) dvoru* ali sam. *dvorjan*. Po griču Palatinu v Rimu.
 41. Lat. *conveniens est*.
 42. Dante je tu spet kritičen do italijanskih gospodov svojega časa, ki si vztrajno delijo ozemlje na manjše upravne enote in s tem slabijo politično moč.
 43. Od vseh štirih pridevnikov, s katerimi Dante označuje jezik, je prevod zadnjega, *curiale*, najbolj težaven. *Curia* (slov. *kurija*) je skupina, zbor ljudi. V starem Rimu so bili v curie združeni družinski rodovi. Rimskokatoliška Cerkev je po svetu razdeljena v več kurij, ki imajo tudi pravosodno oblast – ena od teh je papeževa kurija.
 44. Lat. *regula eorum quae peregranda sunt*.
 45. Lat. *excellentissimis*.